

Maritimt & Marinehistorisk forum

Kristiansand orlogsforening

Marinen i Kristiansand 1600 tallet

- Den hadde sin første base ved Christiansø festning ved Flekkerøy,
- Så ved Fredriksholm festning, for så, etter at Kristiansand var grunnlagt i 1641 og var begynt å fungere som by, ble basen flyttet til Lagmannsholmen i Vestre havn.
- Planene for befestningsanleggene på Lagmannsholmen ble godkjent i 1686, 12 år etter at Christiansholm festning stod ferdig i Østre havn. Dette hadde sammenheng med at Christian V beslutning om å flytte både orlogsverftet og orlogsstasjonen fra Fredrikstad til Kristiansand.

Marinen i Kristiansand 1600 tallet – litt historie

- Opprinnelig hadde Lagmannsholmen bare ett batteri, men Christiansholm lå bare 750 meter unna. Lagmannsholmen fikk nå verft for bygging av galeier og skjærbåter.

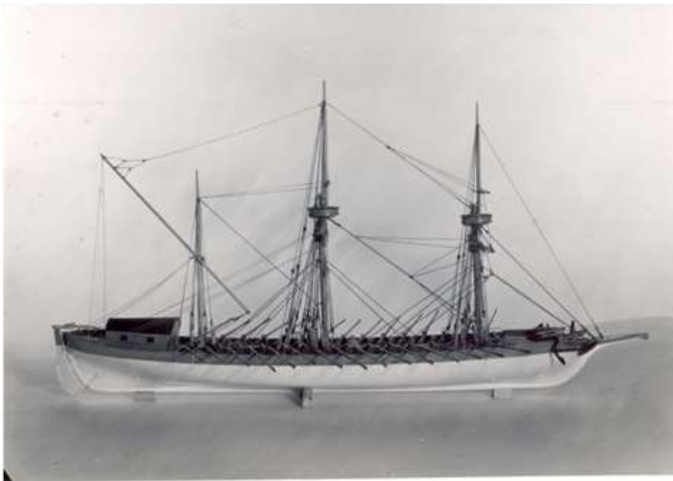

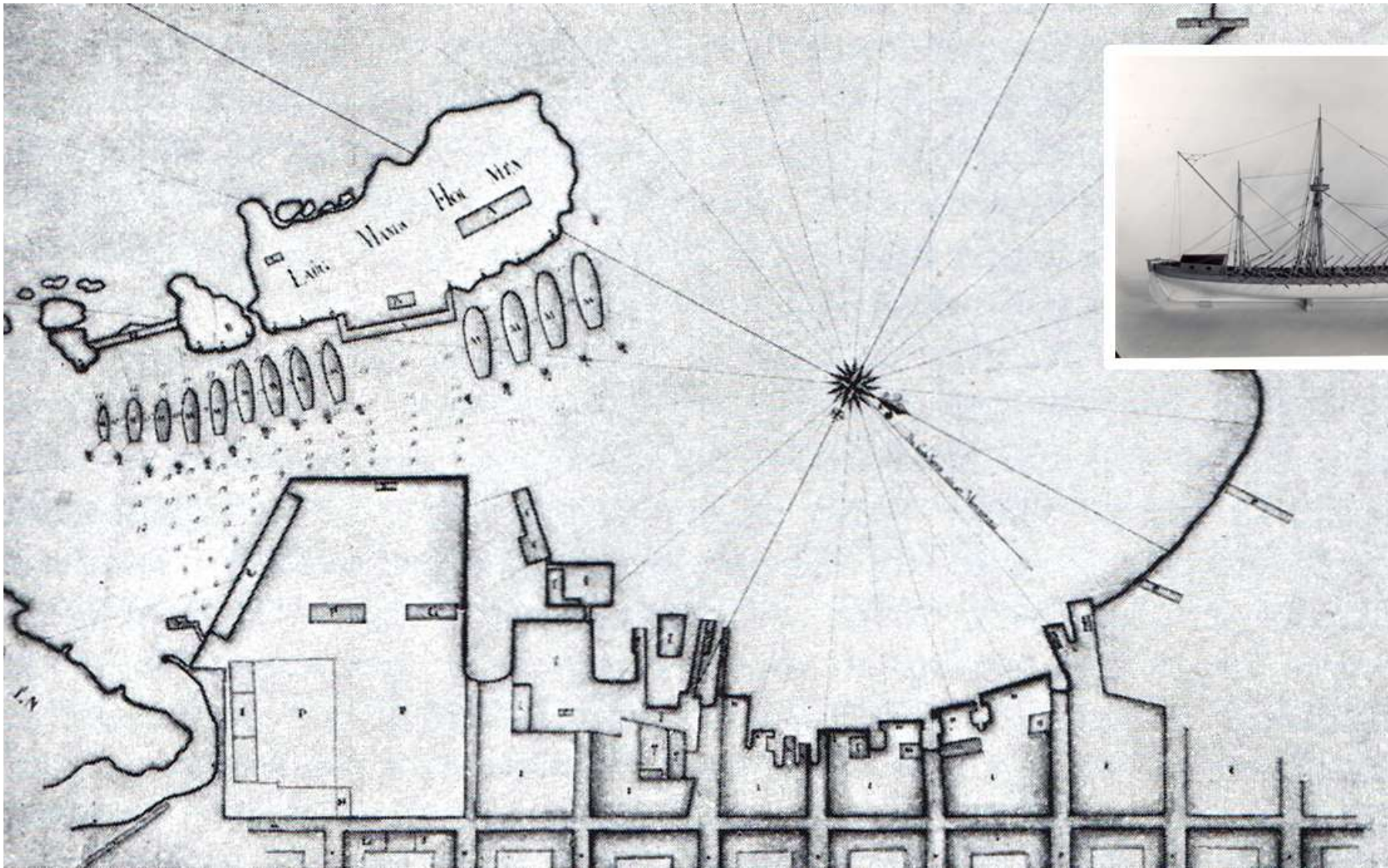
Foto: Forsvarets museum
Galei på 30 årer. Babord bredside

En galei et langt, smalt, lettgående seil- og rofartøy med stor besetning, de hadde gjerne 18 - 26 årer.

De nordiske galeiene hadde 1 - 4 kraftige kanoner foran og mindre kanoner på sidene. Galeiene var lite sjødyktige.

- På slutten av 1600-tallet ble det også anlagt et galeiverft i Sandvika som lå landfast 500 meter nordvest for Lagmannsholmen.

Galeihavnen Hukket eller Hocket på Lagmannsholmen

Marinen i Kristiansand 1600 tallet – litt historie

[Christian IV](#) hadde egne galeieskadrer i den dansk-norske fellesflåten som i ettertiden var navngitt som

«David»,
«Salomon»,
«Jacob»,
«Blaa Mynde

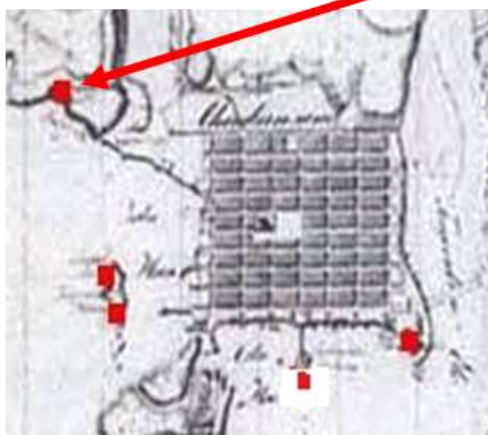
«David» sjøsatt i 1580 hadde et deplasement på 200 tonn mannskap på 52 mann med 24 skyts ombord, hadde tre master med under- og [mersseil](#) og kunne og drives frem med årer. Mesteparten av galeiene var bygget i Norge ved Christian IVs kroning i året 1596.

Christian IV eller **Christian Kvart** (skrives også Qvart^[7])

(født 12. april 1577 i København, død 28. februar 1648) var konge av [Danmark og Norge](#)

Kanonbatteri i 1807

Marinen i Kristiansand 1700 tallet

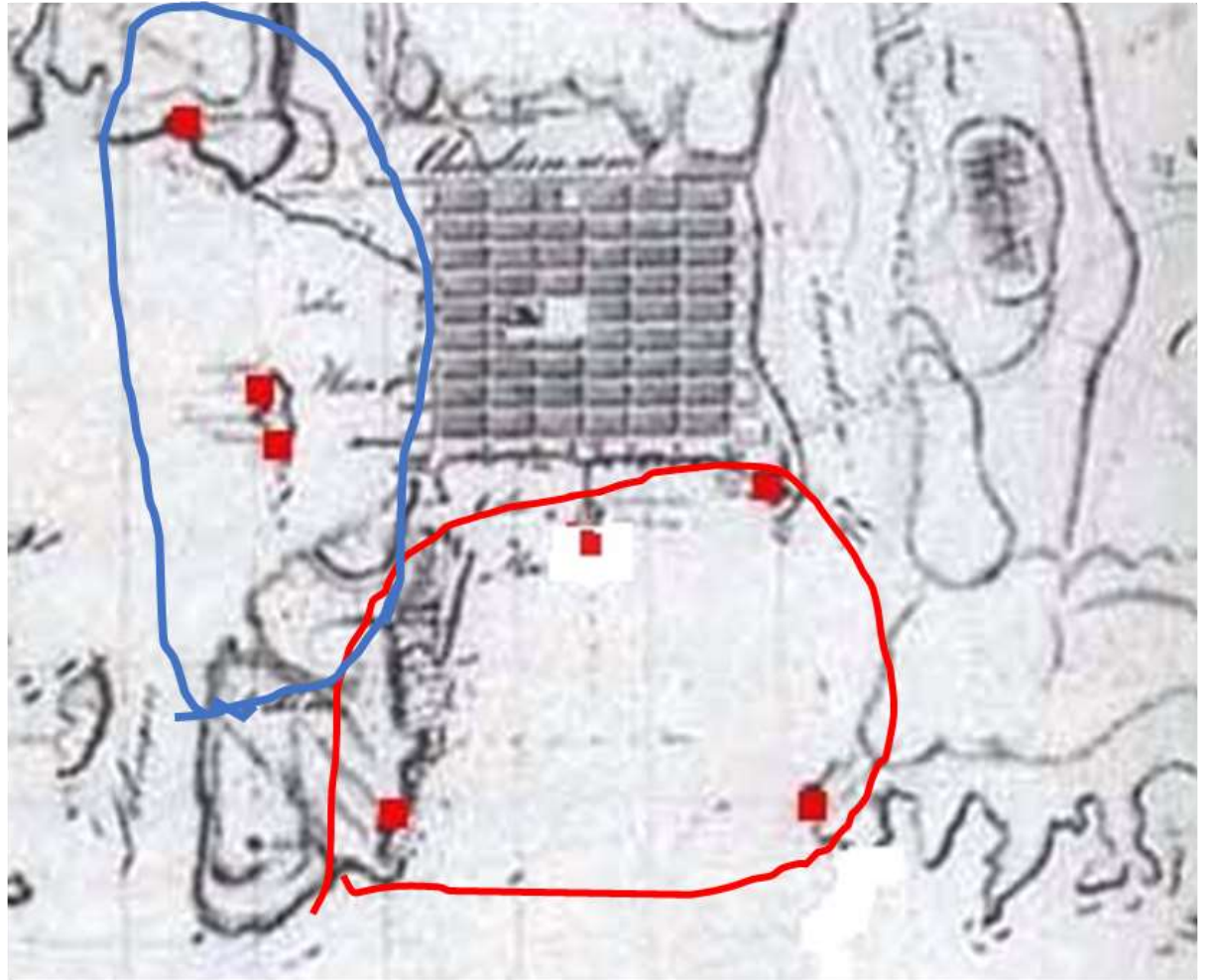
- Etter hvert omfattet anleggene også Odderøya og **Odderøya fort** (Odderøya befestninger) som etter hvert fikk større betydning for forsvaret enn Lagmannsholmen.
- På slutten av 1600-tallet ble det også anlagt et galeiverft i Sandvika som lå landfast 500 meter nordvest for Lagmannsholmen.
- Skjærgårdsflåten bestod i 1707 av 14 fartøyer. Verftet på Lagmannsholmen hadde en bemanning på 52 mann. I 1750 startet byggingen av hovedstasjon for marinen i Fredriksvern.

Kristiansand festning i 1807

På slutten av 1700- tallet hadde forsvarsverkene rundt Kristiansand forfalt. Ved århundreskiftet måtte tiltak iverksettes for å gi byen et minsteforsvar ettersom Napoleonskrigene utviklet seg særdeles ugunstig for Norge. Gamle kanonbatterier ble nedlagt og nye opprettet.

Østre havn skulle i tillegg til Christiansholm beskyttes av nye batterier på Odderøyas østside, Galgeberg og på Tangen.

Til forsvar av Vestre havn ble opprettet batterier på toppen av Odderøya, i Sandviken og Lagmannsholmen. I tillegg ble det bygget kanonjoller og de gamle flåtebatteriene ble holdt flytende så vidt det var.

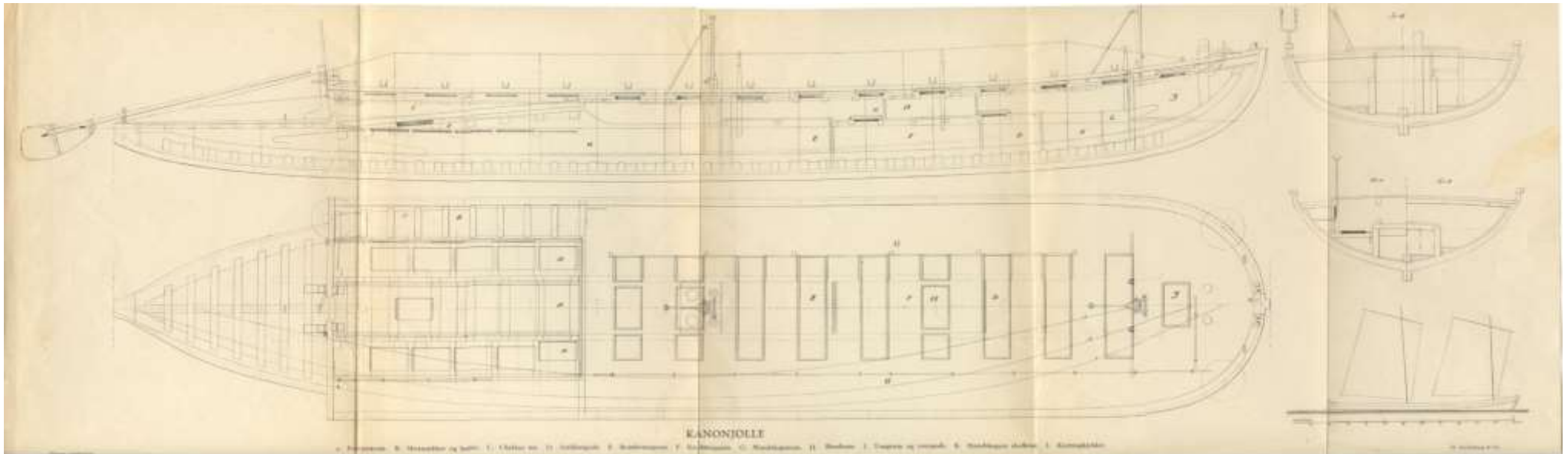
Marinen i Kristiansand 1800 tallet

- **Kongens verft**

I tillegg til marineverft på Lagmannsholmen og i Sandvika, blir et nytt «Kongens verft» anlagt på Tangen.

I en hektisk førkrigstid var opptil 600 mann i arbeid her, og de to

kanonjollene gikk av stabelen 5. november 1807. I løpet av vinteren ble det bygd totalt 12 kanonjoller og 11 kanonsjalupper på marinens egne og forskjellige private verft i Kristiansand.

Marinen i Kristiansand 1800 tallet

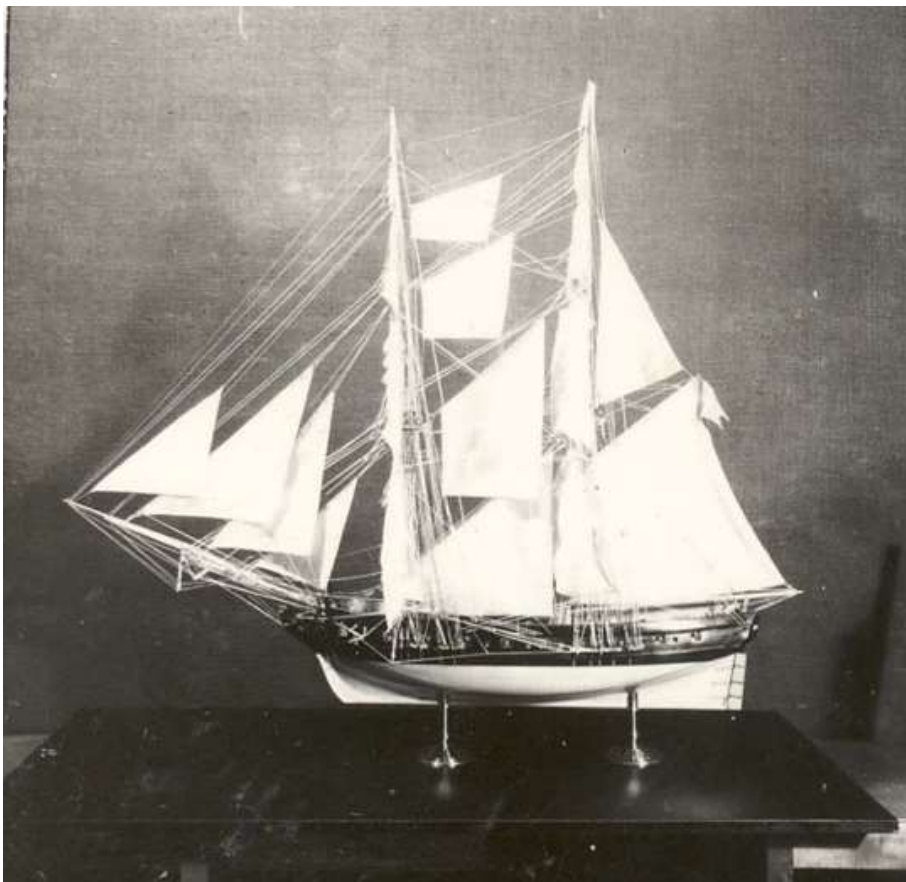
Skjærbåt (også kalt kanonbåt) er en betegnelse for mindre

orlogsfartøy, bestykket med én eller flere lette kanoner. Skroget hadde gjerne flat bunn. En skjærbåt var utstyrt med både seil og årer (2 master med spriseil, 24 årer), men det var når de ble rodd de hadde sine taktiske fordeler i kamp. I stille vær kunne de da manøvrere seg inn på fienden og angripe fra en gunstig posisjon. Skjærbåten var beregnet for bruk i lukkede farvann. Den var ikke sjøgående og i vind og sjø var de uegnet.

Skjærbåtene var viktige i den dansk/norske marinen fra 1600-tallet og utover.

«Øster Riisøer 3», en replika av en kanonjolle, i Alvøen 16. mai 2008. Merk ett-punds howitzer i baug.

Marinen i Kristiansand 1800 tallet

- Etter utbruddet av krigen mellom England og Danmark-Norge i 1807 og det etterfølgende flåteranet bestod «Den Norske Kystdefensjon» av linjeskipet «Prinds Christian Fredrik» (som senere gikk tapt), orlogsbriggen «Lougen» samt et fåtall rokanonsjalupper, rokanonjoller og noen mindre, armerte båter. Denne flåten var i hovedsak stasjonert langs Skagerrakkysten for å sikre transportene mellom Danmark og Norge.
- Utover i krigsårene ble kystdefensjonen forsterket med i alt åtte orlogsbrigger og et stort antall rokanonfartøyer og andre armerte småbåter.
- På et par år ble over 40 kanonsjalupper og 50 kanonjoller bygd og fordelt langs kysten i grupper.

Marinehistorie i vårt område, en stor aktivitet

1888: Kristiansandskommisjonen nedsatt ved kgl. res.
For å utrede nødvendigheten av befestningsanlegg
ved Kristiansand.

- 1891. Innstilling som anbefalte anlegg av marinehavn i Marvika med befestninger på Odderøya og Gleodden og minestasjon i Romleåsen.
- 1895: Stortinget bevilget ekstraordinært kr. 400 000,- til «paabegynnelse av KRS befestninger».
- 1896: Kr. 200 000,- til opplagshavn for krigsfartøyer ved Kristiansand.
- Ga støtet til etableringen av marinehavnen i Marvika.
- 1897: Arbeidet påbegynt ved orlogshavnen, kanonbatteriet på Gleodden og ved mineanlegget.
- 1899: *Marviken opplagshavn* ferdig med de viktigste bygninger, verksted og magasiner.
- 1901: Verftet omdøpt til Marviken Marinedepot.
- 1905: Miner utlagt. To kanonbåter og fire torpedobåter deltok i bevoktnings- og kampøvelser.
- 1914-1918: Stor aktivitet i Marvika i forbindelse med nøytralitetsvakten.

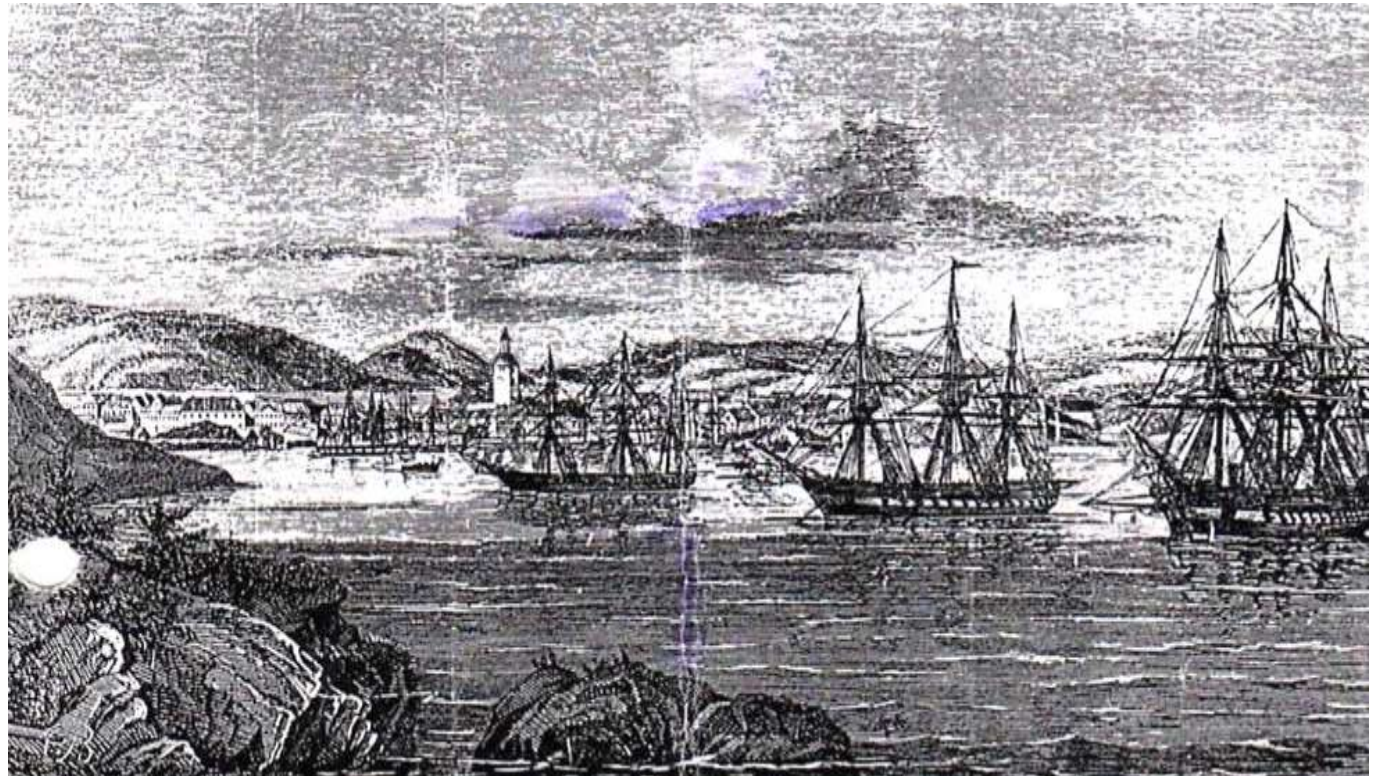
Marinen i Kristiansand 1800 tallet

- Festningen på Lagmannsholmen hadde i 1810 åtte 18 punds kanoner og fire 8 punds kanoner. Gravskjær og Lagmannsholmen hadde broforbindelse. Skjæret var bestykket med 4 kanoner

Helgolandslauget ivaretar årlig seremonien på Kristiansand Kirkegård den 9.mai

- Østerrike-Preussens angrep på Danmark i 1864 endte med et tragisk nederlag for vårt broderfolk i sør. Store landområder i Schleswig - Holstein måtte avstås til seierherrene. Et lysglimt i denne mørke tid var den danske Nordsjøeskadrens seier 9. mai i kamp med en østerriks- prøyssisk eskadre ved øya Helgoland.
- Etter kampen seilte Nordsjøeskadren til Kristiansand. Byens befolkning tok imot de danske sjøhelter med åpne armer. De sårede ble pleiet på byens militære hospital og de døde ble gravlagt på byens gravlund under enestående deltagelse.
- Minnesteinen over de 18 falne danske orlogsmenn er i alle år blitt bekranset den 9. mai, dagen for slaget ved Helgoland og Det Danske Søvernets dag.

Aktivitet krever befalingsmenn

Chefer for «Det kongelige verft» i Christianssand i tiden 1686 - 1722

Captaine Johan Schinkel.....	1686 — 1640
Shoutbynacht Christian Vibe	1640 — 1699
Kommandørcaptaine Bjørn	1699 — 1701
Schoutbynacht Christian Vibe	1701 — 1704
Kommandeur Ivar Huitfeldt	1704 — 1707
Kommandør G. E. Nyeuhr	1707 — 1713
Kommandørcaptaine J. Paul	1713 — 1716
Captaine Sahlgaard	1718 — 1722

Tiden fra 1722–1808 fra Galeiverftet ble nedlagt, til krigen i 1808–14, har det øyensynlig ikke vært noen sjømilitær sjef.

Tiden fra 1722–1808 fra Galeiverftet ble nedlagt, til krigen i 1808–14, har det øyensynlig ikke vært noen sjømilitær sjef.

NEDENFOR KOMMER SJEFENE FRA 1808—1986

Capitaine J. P. Stibolt 1808—1814,

Kommandør A. Willoch 1815—1842,

Aktivitet krever befalingsmenn

Kommandørkaptein L. Ryberg 1842—1856.

Capitaine J. E. P. Greve Trampe 1856—1857

Kommandørkaptein K. F. T. Fabricius
1857—1887.

Kommandørkaptein C. F. Wille 1887—1897.

Kommandørkaptein H. A. Blom 1897—1906.

Kommandørkaptein C. B. Merch 1906—1908.

Kommandør Oscar Augensen 1908—1928.

Kaptein M. A. Tønnessen 1929—1939.

Aktivitet krever befalingsmenn

Kommandør S. E. Wigers 1939—1940.

Admiral W. H. C. Landgraff 1945.

Kommandør G. Hovdenak 1945—1950.

Kommanderkaptein A. O. Gunvaldsen
1950—1951.

Kommandør H. P. Henriksen 1951—1959.

Kommandør R. G. Bruusgaard 1959—1963.

Ledelse (komsjøsør) m.reg,sjefer

- På bakgrunn av de erfaringer som den sjømilitære organisasjon trakk av begivenhetene 9. april 1940, ble det i løpet av krigsårene lagt planer for å gjenopprette regionale sjøforsvarskommandoer (senere Sjøforsvarsdistrikter) langs kysten.
- I store trekk ble denne organisasjon beholdt så lenge den kalde krigens trusselbilde eksisterte, selv om den operative kommandomyndighet etter hvert ble hevet til de to landsdelskommandoene i Nord- og Sør-Norge.
- Etter den kalde krigen ble de to landsdelkommandoene redusert til en.

Bildet viser kommandøren for sjøstridskreftene i Sør-Norge (komsjøsør) sammen med sine regionale sjefer i 1987

Fra venstre: Sjef SSD Per Kjell Kristiansen, sjef RSD Johan Henrik Lilleheim, stabssjef Jan Helge Gulliksrud, landsdelssjef (komsjøsør) Kjell Amund Prytz, sjef TSD Lauritz Georg Karvel, sjef VSD Kåre Julian Granmar. (fravær sjef ØSD Ivar August Nielsen)

Sjøforsvarsdistrikt

SJEFER FOR SØRLANDET SJØFORSVARSDISTRIKT

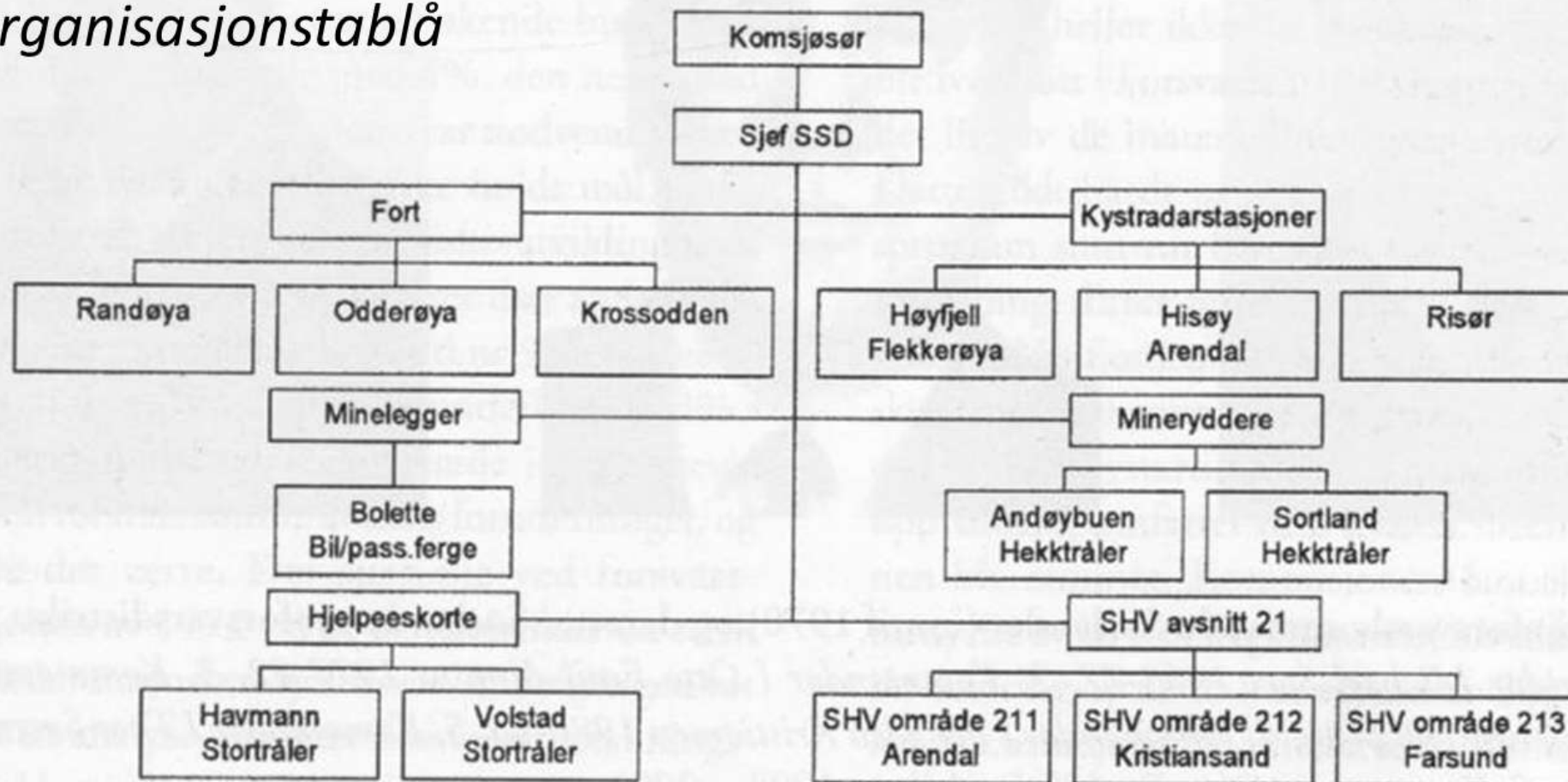
Sjefene for Sjøforsvarskommando Sørlandet (inntil 1970) og deretter Sørlandet sjøforsvarsdistrikt: 1. Kommandør I Reidar Michael Sars 1963-77, 2. Kommandør I Otto Emil Almroth 1977-82, 3. Kommandør I Alf Richard Danielsen 1982-86, 4. Kommandør I Per Kjell Kristiansen 1986-93, 5. Kommandør I Thor Sverre Endresen 1993-98, 6. Kommandør Olav Fredrik Fredriksen 1998 – 2001.

Ved etableringen av to landsdelskommandoer - forsvarskommandoene Nord-Norge (Bodø) og Sør-Norge (Stavanger) i 1970, ble den regionale benevnelsen sjøforsvarskommando endret til sjøforsvarsdistrikt. Begrunnelsen var at kommandomyndighet over marinefartøyer i landsdelen normalt lå hos de nyopprettede sjøkommandørstillingene i landsdelskommandostabene. For øvrig var all sjømilitær virksomhet innenfor sjøforsvarsdistriktet fortsatt underlagt distriktssjefenes ansvar og myndighet såfremt intet annet var bestemt.

De var styrkeprodusenter og ansvarlige for forvaltning av materiell, personell, økonomi og infrastruktur under generalinspektøren for Sjøforsvaret og fagmyndighetsjefene i Sjøforsvaret.

Ved denne organisasjonsendringen fikk også tre tidlige underlagte sjøforsvarsavsnitt navnet sjøforsvarsdistrikter, slik at det i alt ble 8 sjøforsvarsdistrikter (Østlandet-, Sørlandet-, Rogaland-, Vestlandet-, Trøndelag-, Narvik-, Harstad-, og Tromsø sjøforsvarsdistrikt).

Organisasjonstablå

Operative elementer i Sørlandet sjøforsvarsdistrikt

Maritimt & Marinehistorisk forum